

РАЗВОЈ ПОЕТИКЕ
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ТЕОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ
КОД СРБА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CXCIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 32

DEVELOPMENT OF
POETICS IN SERBIAN LITERATURE

SERBIAN LITERARY THEORY

Proceedings of the Round Table

”Development of Poetics in Serbian Literature – Serbian Literary Theory”,
held at the SASA, organized by the Committee for the Study
of the History of Literature on November 4, 2019

Accepted at the third online meeting of the Department of Language
and Literature, held on 23 June 2020, on the basis of reviews from
Academician *Nada Milošević-Dorđević* and
Corresponding Member *Slobodan Grubačić*

E d i t o r
Academician
ZLATA BOJOVIĆ

B E L G R A D E 2 0 2 0

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Н А У Ч Н И С К У П О В И

Књига СХСШ

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 32

РАЗВОЈ ПОЕТИКЕ
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ТЕОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ
КОД СРБА

Зборник радова са Округлог стола
„Развој поетике српске књижевности – Теорија књижевности код Срба”,
одржаног у САНУ у организацији Одбора за проучавање
историје књижевности 4. новембра 2019. године

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности,
одржаном електронским путем 23. јуна 2020. године, на основу рецензија
академика *Наде Милошевић-Ђорђевић*
и дописног члана *Слободана Грубачића*

У р е д н и к
академик
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

Б Е О Г Р А Д 2 0 2 0

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Технички уредник
Никола Стевановић

Лектор
Тања Рончевић

Коректор
Рајка Павловић

Тираж: 300 примерака

ISBN 978-86-7025-873-0

Штампа
Colorgrafx, Београд

© Српска академија наука и уметности 2020

САДРЖАЈ

Љиљана Јухас-Георгиевска <i>Прозни жанрови старије српске књижевности</i>	7
Ljiljana Juhas-Georgievska <i>The Prose Genres of Old Serbian Literature.</i>	21
Ирена Шпадијер <i>Поетички ставови српских средњовековних писаца.</i>	23
Irena Špadijer <i>Poetic Standpoints of Old Serbian Writers.</i>	31
Мирјана Д. Стефановић <i>Апорије периодизације књижевности</i>	33
Mirjana D. Stefanović <i>Aporien der Periodisierung der Literatur.</i>	39
Михајло Пантић <i>Нацрт за историју српских ђесничких ђоеђика</i>	41
Mihajlo Pantić <i>An Outline of the History of the Poetics of Serbian Poetry</i>	51
Никола Грдинић <i>Теорија уметности код Срба – методолошка ђиђања</i>	53
Nikola Grdinić <i>Theory of Art in Serbia – Methodological Issues.</i>	68
Тања Поповић <i>Источни канон, Slavia orthodoxa и српска књижевност новој доба</i>	69
Tanja Popović <i>The Eastern Canon, Slavia Orthodoxa and Serbian Modern Literature</i>	80
Зорица Несторовић <i>Однос античке и народне књижевности у ђоеђикама стилских ђраваца српске књижевности XIX века.</i>	81
Zorica Nestorović <i>The Relationship Between Ancient and Folk Literature in the Poetics of the Style Directions of Nineteenth-Century Serbian Literature</i>	92
Ненад Николић <i>Фигура ђесника код Бранка Радичевића и ђоеђика српској романтизма</i>	93
Nenad Nikolić <i>Branko Radićević's Representations of Poet and the Poetics of Serbian Romanticism</i>	105
Душан Иванић <i>Почеци књижевнокритичке мисли о ђриђовијеђи у српској књижевности.</i>	107
Dušan Ivanić <i>The Beginnings of Literary Criticism of the Short Story in Serbian Literature.</i>	113

Драгана Б. Вукићевић <i>Реализам и реализми – њромена меѡаоквира у књижевноисторијском разумевању реализма</i>	115
Dragana B. Vukićević <i>Realism and Realisms – the Change of a Meta-Framework for the Literary-Historical Understanding of Realism</i>	127
Јован Делић <i>Поетика српске модерне и њени рефлекси у савременом српском ѡјесништву</i>	129
Jovan Delić <i>Poetics of the Serbian Modern and its Reflexes in Contemporary Serbian Poetry</i>	145
Славко Гордић <i>Поетичка усмерења српског ѡесништва на размеђу XX и XXI века</i>	147
Slavko Gordić <i>Poetic Tendencies of Serbian Poetry at the Turn of the 21st Century</i>	155
Марко Недић <i>Поетика социјалистичког естетизма? Генеза и рецеѡиција</i>	157
Marko Nedić <i>Poetics of Socialist Aestheticism? Genesis and Reception</i>	170
Снежана Милосављевић Милић <i>Савремене књижевнотеоријске ѡарадигме и њихови рефлекси у ѡетички српске књижевности</i>	171
Snežana Milosavljević Milić <i>Contemporary Literary Theoretical Paradigms and Their Reflexes in the Poetics of Serbian Literature</i>	180
Радивоје Микић <i>Морфолошки аспекти романа у савременој српској књижевности</i>	183
Radivoje Mikić <i>Morphological Aspects of the Novel in Contemporary Serbian Literature</i>	196
Предраг Петровић <i>Авангарда као ѡетика ѡредредовања ѡрадиције</i>	197
Predrag Petrović <i>Avant-Garde as the Poetics of a New Evaluation of Tradition</i>	208
Младенко Саѡак <i>Иманентне ѡетике у роману Омерпаша Латас Иве Андрића</i>	209
Mladenko Sadžak <i>Immanent Poetics in the Novel Omerpaša Latas by Ivo Andrić</i>	222

ПРОЗНИ ЖАНРОВИ СТАРЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ЉИЉАНА ЈУХАС-ГЕОРГИЕВСКА*

С а ж е т а к. – Пошто представи све прозне жанрове старе српске књижевности, аутор рада своју пажњу посвећује једном од најзначајнијих међу њима – житију. Прати развој тога жанра у првом веку његовог постојања (XIII – сам почетак XIV века). Полази од најстаријег дела, *Житија Свештої Симеона* од Светог Саве, које је написано око 1208. и представља интегрални део *Синуденичкої типики*. Мада ово дело формацијски (у саставу је типика) припада *кѣиѣиѣорским житијима*, оно својим обимом, видовима приступа јунаку, надилази уобичајене моделе и донекле се приближава развијеним житијима.

Житије Свештої Симеона од Стефана Првовенчаног (настало између 1208. и 1216) у раду се посматра у светлости житијног типа коме припада – *развијено (ојсежно) житије*. Пратећи даљи развој жанра, аутор рада се зауставља на *Житију Свештої Саве* од Доментијана (завршено 1242/43. или 1253/54. године). Приказује његове особености; одређује његову типолошку припадност (житије црквеног поглавара). Говорећи о житијним делима Теодосија Хиландарца (стварао крајем XIII и почетком XIV века), Љ. Јухас-Георгиевска указује да он прибегава другачијим поетичким решењима од Доментијана. Превасходно приповедач, у свом *Житију Свештої Саве* значајно смањује учешће поетско-реторских садржаја. У раду се назначавало да је *Житије Свештої Петра Коришкої* од овог писца прво *житије јусѣињака* у српској литератури.

Кључне речи: стара српска књижевност, проза, жанр, типологија жанрова, микро-жанрови, XIII и почетак XIV века

Стара српска књижевност представља целовити систем; током свог петовековног трајања развила је низ књижевних жанрова са препознатљивим обележјима. Први књижевници, Свети Сава и Стефан Првовенчани заслужни су за утемељивање неких од најзначајнијих књижевних жанрова

* Филолошки факултет, Београд, Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, и-мејл: ljiljanageorgievaska@yahoo.com

НАЦРТ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКИХ ПЕСНИЧКИХ ПОЕТИКА

МИХАЈЛО ПАНТИЋ*

С а ж е т а к. – У раду се предлаже нацрт за историју српских песничких поетика. Најпре се говори о поетичкој самосвести као одређујућој карактеристици модерне поезије, потом се уочавају различити типови односа међу песничким концепцијама у појединим раздобљима/стиловима историје српске књижевности и, најзад, описују њихова својства, што води закључку да динамички полилог међу различитим начинима писања поезије на српском језику чини једну од кључних магистрала/вертикала историје српске књижевности.

Кључне речи: књижевна историја, модерна поезија, песничке поетике, начело напоредности, начело антитетичности, начело комплементарности, начело различитости

Готово непрегледно поље српских песничких поетика, од средине XVIII века до данас – укључујући све стилско-формативне етапе и њима сагласне карактеристике, константе и промене – у великој мери је у припадајућој књижевној историографији описано и (про)тумачено. Такав начелни став пре свега важи или за поједина раздобља (на пример: романтизам, симболизам, авангарда и др.), или за индивидуалне песничке поетике, при чему нема ниједног иоле значајнијег песника поводом чијих радова није успостављена *традиција читања*. Примера је толико да их не треба посебно наводити, тај одељак националне библиотеке књижевнокритичке и књижевноисторијске мисли броји на стотине наслова књига, студија, монографија и на хиљаде појединачних текстова.

Недостаје, међутим, покушај синтетичког представљања историјских промена поетичких парадигми за које се, већ и проспективно, на први поглед, може рећи да чине једну од магистрала српске књижевности. Будући да је реч о интерпретативном захвату великог обима и не мање сложености,

* Филолошки факултет Београд, и-мејл: mihpan@eunet.rs

подразумева се да пре свих других радњи треба – макар тек начелно, јер сама пракса непосредне реализације по херменеутичкој нужности увек изналази нове предлоге и решења – упоставити критеријуме чијим следом би историја српских песничких поетика из сфере могућег, прижељкиваног облика прерасла у стабилнију критичку форму, опширан оглед па, евентуално, и целу књигу.

Истраживање *йоеџичкој сисџема* српске поезије са намером оптималне (дакле, не ни редуковане, али ни свеобухватне) критичке реконструкције „главног тока” почиње од емпиријски потврђене претпоставке да тај систем (мрежа корелација, аналогија, наследовања, порицања итд.) недвосмислено постоји, те да га у планираној анализи ваља предочити и описати. Одмах потом треба успоставити *криџеријум селекције*, и то доследним поштовањем аксиолошког принципа који подразумева позивање на аргументоване критичке судове и увиде како из старијих, тако и из новијих времена, уз напомену да је прва особина поезије њој инхерентно одупирање покушајима трајније систематизације (*йоезија је жива, сџално йревирућа йвар језика*), односно да се „развој поезије”, ако уопште постоји, понекад, макар у чисто формалном смислу, одвија и посредством стихова не посебно значајних песника. Такође, из вида не треба испустити чињеницу да ниједно књижевноисторијско раздобље није поетички хомогено и да га апостериорно одређујемо на основу најбољих дела насталих у њему¹. Отуда се израда замишљеног нацрта ослања на *йеснички канон* настао после нормирања српског књижевног језика, то јест његовог прикључења европском поетичком хоризонту (те везе, наравно, постоје и у старијим књижевним раздобљима, али са много мањом мером испољавања песничке/поетичке самосвести). У првом плану је, дакле, репрезентативни песнички корпус модерних времена (од романтизма наовамо), или, како се то сликовитије каже, српски Пантеон, то јест, опет метафорично речено, традицијски низ „песника генерала” – све у свему, у аналитичком средишту је стваралачки допринос оних аутора који су незаобилазни у свим историјским прегледима, антологијама и синтетичким радовима различите врсте.

У том контексту посебну пажњу ваља обратити на чињеницу да у српској поезији новијих времена готово и нема значајног песника који напоре-

¹ „У српској и хрватској књижевности друге половине деветнаестог вијека нема хомогености, као што је нема ни у једном другом времену у историји књижевности које би било омеђено неким датумима у хронолошком слиједу, били они одабрани механички и сасвим произвољно (...) или везани за каква важна историјска збивања. У сваком таквом времену, уз писце за које вјерујемо да му дају основно обиљежје, дјелују и писци које такође сматрамо врло важнима али карактеристичнима за протекло доба, у којему су своје дјеловање започели, као и писци који тек почињу да пишу а сматрамо их карактеристичнима за вријеме које тек слиједи.” Светозар Петровић, *Облик и смисао*, Нови Сад: Матица српска, 1986, стр. 290.

до са стиховима није писао о сопственом схватању поезије, другим песницима или био преводилац, антологичар, есејиста... Рекло би се да у великом раздобљу модерне лирике, према виђењу Хуга Фридриха², од романтизма до данас, та чињеница прераста у неписано законоправило, и умало постаје аксиом, то ће рећи да мишљење о поезији бива иманентно самој поезији, у имплицитном и експлицитном виду. Песничка симболичко-метафоричка артикулација поетичких рефлексива у стиху с једне, и рационална есејистичка кристализација таквих ставова с друге стране, па онда, за степен више, певање саме поетике, писање песама о песми и поезији, интегрисање спекулативних увида у поетски облик говора („певање и мишљење“) – то је својство које пресудно одређује природу модерног песништва. Наивни пев као да је заувек остао у наслеђу старијих времена, а када се данас јави најчешће бива доживљаван или као анахронизам или као интенционална игра речима.

Описано правило и у српској поезији, као и другде, следом Елиотовог учења о индивидуалном таленту и традицији, може бити узето као посредна, али не мање важна потврда индикативности па и вредности поетике неког песника који се, од случаја до случаја, о поетској уметности изјашњавао у програмској, манифестној, есејистичкој или критичкој форми. Насупрот томе, врло је мало, колико на прсте једне руке пребројивих великих српских песника који су о поезији, све што су имали, рекли искључиво стихом. У XIX веку то је свакако Војислав Илић („све је само симбол што ти види око“), у раздобљу модерне такав је Владислав Петковић Дис („заборавио сам јутрос песму једну ја“). У XX веку сви релевантни песници имају радове о поезији и поводом ње, а поједини текстови те врсте од далекосежног су значаја за даље интерпретације и систематизације песничког стварања на родном језику (почев од Јована Дучића, преко Милоша Црњанског, Растка Петровића, Момчила Настасијевића, све до данашњих дана). И код песника који нису писали о властитом схватању поезије, или о поезији других песника, какав је, најпре, Васко Попа, а, потом, у нашем добу, и Новица Тадић, уочавају се одсјаји поетичких идеја. У Попином случају реч је о индикативном читању и представљању традиције, а у Тадићевом о имплицитним поетичким ставовима у песмама, или сажетим исказима и фрагментима. „Попа је у рукопису оставио недовршену збирку *Калем* која за основну тему има поезију и уметност, саставио три антологије народног стваралаштва и приредио *Седм лирских крујова* Момчила Настасијевића, јасно указујући на своје песничке изворе, док је Тадић често, у ироничном или црнохуморном, гротескном кључу, певао о песми, песничком занату и пратећој критици“³.

² Hugo Friedrich, *Struktura moderne lirike*, Zagreb: Stvarnost, 1969. (preveli Truda i Ante Stamać)

³ Михајло Пантић, „Један поглед на савремену српску поезију“, у: *Од стиџа до стиџа*, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2014, стр. 5–12.

Предложена историја српских песничких поетика заснива се на истраживању, а затим и на опису већ поменутог, претпостављеног оквирног поетичког система или, друкчије речено, на аналитичком оцртавању мреже конструктивних веза, али и супротица/разлика које постоје у неком књижевноисторијском раздобљу, а затим и у дијахронији. Када се на ту мрежу гледа из синхроне перспективе, уочава се постојање више врста активираних или латентних односа међу песничким поетикама, док су за дијахронију најважнија два, најпре онај полемички, антитетички, познат из књижевне историје, у којем сваки нови поетички конструкт настаје делимичним порицањем старог. Тај и такав однос се у крајњој линији своди на парадоксално усвајање претходећих увида и ставова кроз негацију („поричем али не одричем” важност; у том погледу индикативан је однос модерне и првог модернизма, оглашеног после Великог рата).

Други тип односа заснива се на индивидуалном избору традиције, сликовито казано – на „позивању на претке” (подсвесно или изричито, од секундарног је значаја), при чему се успоставља кореспондентност поетика песника из различитих епоха (на пример: „стражиловска линија”, „митопејска линија”, „грансавангардна линија”, „звучна грана” и друге). Много је таквих примера у српској поезији (на пример: Васко Попа и Момчило Настасијевић, Стеван Раичковић, Десанка Максимовић и Бранко Радичевић, Иван В. Лалић и Војислав Илић, Милосав Тешић и Лаза Костић, Новица Тадић и Владислав Петковић Дис, Војислав Деспотов и Тодор Манојловић, итд.). Укратко, конструктивни однос испољаван у новијем добу по правилу актуализује песнике из старије традиције и могуће га је свести на елиотовски принцип афирмације „дедова” који прокламују њихови „унуци”. При том по неписаном правилу изостаје потврда непосредних претходника, што је објашњиво и из угла стваралачке психологије – страхом од епигонства и од признавања блиских „утицаја” – али и из начина функционисања књижевног живота – увек је на делу неизоставан „сукоб младих и старих”.

Укрштањем синхронијске и дијахронијске перспективе успостављају се прве контуре (нацрта) историје српских песничких поетика. Њен почетак није могуће недвосмислено одредити, па је условна и граница успостављена нужним али не и довољним условом нормирања књижевног језика, што је такође флуидан, вишедеценијски процес. Ипак, упркос тој условности, не може бити оспорена чињеница да је нормирање књижевног језика омогућило појаву поезије Петра Петровића Његоша и Јована Стерије Поповића, првих српских класичних песника. Они су савременици, али, будући да репрезентују два културна модела, постоје као два засебна света која, наоко, не знају један за другог, премда је у њиховим ауторским поетикама могуће уочити спорадичне сродне карактеристике (елементи поетике класицизма, веза са предвуковским језиком, сродност лектира). У односу поетике Њего-

ша и Стерије *начело најоредности*, једно од важнијих у пољу синхронизације, ипак је само наговештено. То начело ће се у пуном виду успоставити тек у односу поетике Лазе Костића и Војислава Илића, песника који се у традицији читања сматрају навеститељима, ако не и утемељитељима бинарног устројства модерног поетског стваралаштва на српском језику. У историји српске поезије високи романтизам и протосимболизам трају симултано, али се не додирују. Док је имплицитна и експлицитна поетика Лазе Костића формално довршена, идејно компактна и испољена пуним интензитетом⁴, поетика Војислава Илића ишчитава се на основу расутих метафоричких трагова и индикативних сигнала из саме поезије.

У периоду модерне, током које се српска поезија у потпуности саобразила европском уметничком хоризонту (симболизам, парнасоство, импресионизам, наглашени артизам, стабилизван стих итд.), на делу је *начело антиконтрастности*. Њиме је оличен широк распон и различитост поетичких концепција песника који делују у датом времену, с напоменом да је то ширење настављено, убрзаним ритмом, и у свим потоњим деценијама XX века, а на његовом почетку обележено и раним најавама/просевима експресионизма и протоавангарде (Тодор Манојловић, Милан Ћурчин, Станислав Винавер). Једно лице модерне је поезија Јована Дучића, друго Владислава Петковића Диса. За њих двојицу се са доста разлога може рећи да су песници антиподи, иако су оба у својим песмама заокупљени метафизичким питањима. Дучићеву и Дисову поезију из данашње перспективе могуће је читати и као одговор на кризу трансценденције која је обележила и одредила целокупну епоху модернизма, а у којој поезија, између осталог, постаје и облик „личне молитве”.

Међутим, Дучићеви и Дисови лирски поступци у настојању да стихом сугеришу одговоре на метафизичка питања су дијаметрално супротни (Дучић велича Бога, Дис га готово не помиње), а супротан је и њихов начин размишљања о поезији, посебно у формулацији поетичких ставова. Дучић је величао поезију као највиши степен испољавања људског духа, за чије прихватање и разумевање, осим природних предиспозиција и заинтересованости, треба имати и одговарајућа знања⁵. Тежио је елитизму поезије, познатим ставом да је она суштинска уметност тек уколико пева о љубави, смрти и Богу. Усавршио је версификацију до те мере да је његов стих постао један од видова лирске норме са којом и данас, понекад, почиње писање песама на српском језику. На трагу Лазе Костића и Војислава Илића, Дучић је

⁴ Лаза Костић, *Књижа о Змају*, Београд: Просвета, 1984. (приредио Драгиша Живковић)

⁵ Јован Дучић, „Споменик Војиславу”, у: *Писци као критичари њре Првој светској рату*, Нови Сад: Матица Српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 1979, стр. 61–67 (приредио Предраг Протић).

удаљио српску поезију од дословности и створио врло препознатљив, обавезујући, утицајан песнички опус. Насупрот њему, Владислав Петковић Дис је питањима поетике прилазио само интуитивно. Он је повереник „органског”, провиденцијалног певања које долази са границе ирационалности и језик подсвести претвара у лирску мелодију. У својим најбољим и најкарактеристичнијим песмама Дис је опевао слутњу оностраности осенчену егзистенцијалном зебњом човека новог доба. Том слутњом, као и поетском интериоризацијом става уклете, бесконачне остављености и усамљености, он је зачетник једног од централних токова српске поезије који су после њега у XX веку продужили, оснажили и, сагласно природи свог дара, обогатили други значајни српски песници, од Растка Петровића преко Бранка Миљковића до Новице Тадића.

Први модернизам, обликован и оспољен у српској култури после Првог светског рата, промовисао је у пољу песничких поетика *начело различитости*. И иначе је *моменалне разлике* један од кључних у модернистичким концепцијама књижевне уметности, на њему се посебно инсистира, он се програмски непрестано наглашава. Међу српским песницима тога доба уочава се настојање да готово сваки од њих формулише сопствени –изам, па се осим општијих усмерења (експресионизам, авангарда, неоромантизам, футуризам, дадаизам, зенитизам) јављају и њихове индивидуалне модулације/верзије (космизам, хипнизам, суматраизам итд.)

Посебно место у том поетичком колоплету, заслужено пре свега вредношћу поезије, заузимају Милош Црњански са својим суматраизмом⁶, Растко Петровић са новим откривањем архаичних, митских, архетипских слојева певања/мишљења⁷ и Момчило Настасијевић са наглашавањем важности „матерње мелодије”⁸. Несравњиво различити, ослоњени на оделите токове националне традиције – Црњански на романтизам („Спомен на Руварца” Лазе Костића за њега је једна од најзначајнијих песама европске поезије XIX века), Растко Петровић на старословенску митологију, Момчило Настасијевић на фолклор, али не на начин репродуковања поетске форме и тема, него на призивање самог духа народног генија, испољеног пре свега у звучној и ритмичкој димензији језика – та три песника чине језгро првог српског модернизма. Њихова поезија је у каснијим временима, захваљујући како подсвесној меморији српског песничког органа, али и непрестаним

⁶ Милош Црњански, „Објашњење ‘Суматре’”, у: *Писци као кријичари после Првој светској рата*, Нови Сад: Матица Српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 61–67 (приредио Марко Недић).

⁷ Растко Петровић, „Хелиотерапија афазиса”, „Општи подаци и живот песника”, у: *Есеји и чланци*, Београд: Нолит, 1974, стр. 407–419 и 459–468 (приредио Јован Христић).

⁸ Момчило Настасијевић, „За матерњу мелодију”, „Белешке за стварну реч”, у: *Есеји, белешке, мисли*, Горњи Милановац: Дечје новине; Београд: Српска књижевна задруга, 1991, стр. 38–49 (редакција Новица Петковић).

позивањем на припадајуће им радове, стекла статус класичне вредности. Модернистички приступ питањима песничког стварања, укључујући процедуре настанка текста песме који се противи конвенцијама и тежи да их превазиђе, али – већ је речено – и обликовање и коментарисање програмских ставова о тим питањима – увели су српску поезију у нови, по много чему ексклузиван, свакако аутономан и не лако комуникативан културни простор. Посматрано изнутра, тај простор је жижна тачка националне културе, али, посматрано споља – он је њена маргина.

Надреализам, последњи авангардни корпоративни стваралачки покрет, озваничио је *начело комйлеменшарносйи*⁹. Као одговор на француски надреализам он је, уз наглашен интелектуални друштвени ангажман, у српску књижевност увео низ еманципаторних поетичких идеја које, међутим, нису резултирале настанком непролазних песничких дела, али су, неспорно, извршиле снажан утицај на касније певање и мишљење. Посебно треба истаћи парадокс да су идеје надреализма по свом значају превазишле вредности надреалистичке поезије која је у потпуности укинула референтност језика и у прокламовању његове апсолутне ослобођености и препуштању иницијативе сфери ирационалности прерасла у готов манир. Да парадокс буде још израженији, сведочи критички суд да најбољи стихови песника који су се декларисали као надреалисти (Душан Матић, Александар Вучо, Оскар Давичо, Милан Дединац и др.) нису исписани у надреалистичком кључу или је у њима надреалистички поступак секундаран.

Посебно се то уочава на примеру Оскара Давича, најзначајнијег песника тог круга. У поезији он није тежио редукацији стиха као други велики српски модернистички песници (на пример: Настасијевић или Попа), па формирање критичке представе о његовом делу мора да рачуна са нагомилавањем језика, са несмиреним, трајно жарећим радом вербалних енергија, са поривом прављења и изналажења нових речи, потом и са игром, хумором, те неочекиваним асоцијативним, (над)реалистички „немогућим” лексичким спојевима, у сталној слутњи и призивању неизговорљивих, есхатолошких садржаја, у непрекидно цептећој „треми смрти”. Давичо је по карактеру песник редунданце, свуда где је гледао видео је поезију, схваћену као гест непристајања на уведене поретке света. Ипак, најбоље стихове написао је ограничавајући своју вербалну еруптивност, дисциплинујући распрскавајуће асоцијације прихватањем и изналажењем конвенционалнијих, стабилнијих песничких форми.

⁹ „Надреализам”, у: *Авангардни йисци као критичари* (Душан Матић, Коча Поповић, Ване Живадиновић Бор, Оскар Давичо), Београд: Институт за књижевност и уметност, 1994, стр. 369–651 (приредио Гојко Тешић); Коча Поповић, *Нацрт за једну феноменологију ирационалној* (писао у сарадњи са Марком Ристићем), Београд: Просвета, 1985. (приредио Гојко Тешић)

Високим нивоом поетичке самосвести и увођењем низа смелих, ослобађајућих решења у третману језика и метафорике, проширујући границе песничког израза на до тада неистражена или само наговештена подручја испољавања човекове креативности, надреализам је постао важна етапа, али и стваралачки принцип једне историјске епизоде модерног српског песништва чија искуства су знатним делом интегрисана у каснијој песничкој пракси (на пример: поезија Васка Попе и Бранка Миљковића).

Други модернизам, оглашен у српској поезији средином XX века, обновио је *начело различитости*. Стеван Раичковић, Васко Попа и Миодраг Павловић, најзначајнији песници тог таласа, пронашли су своја креативна изворишта и ослонце у старијем наслеђу, у различитим линијама и слојевима културног памћења. Конструктивном (ре)интерпретацијом и надоградњом претходећих модернистичких поетика они репрезентују активан повратак традицији. Стеван Раичковић је писао песме обнављајући постулате романтичарске поезије (везани стих, однос према природи, надтемпоралност, јасно издвојен субјект који, усамљен, „исповеда” своја осећања и ставове поводом себе у свету). Васко Попа се бавио поетским виђењима космогонијских питања, митологијом и средњовековљем, као и минималистичким, симболички продуктивним описом свакодневице и „малих ствари”, а Миодраг Павловић је, усвајањем *ірејсовској* става да је „мит граматика песничког мишљења”, оснажио митопејску грану српског песништва. Тој различитости у писању стихова треба додати и потпуну различитост у начину посредовања аутопоетичких идеја. Раичковић је, осим сталног певања о поезији и песми, писао импресионистички интониране есеје о свом виђењу песничког посла¹⁰, док је Васко Попа, како је раније уочено, то чинио на посредан начин, приређивањем дела традиције. Миодраг Павловић је, пак, гледајући на српску поезију од њених средњовековних почетака до њега самог – склопивши једну од најпознатијих, али и најконтроверзнијих антологија српског песништва¹¹ – и пишући о многим песницима, као и о општим питањима песничке поетике, створио врло разуђен критички интерпретативни систем¹². Зарад сложености, посебности увида, али и латентне провокативности и искључивости, корпус поетичких идеја аутора *Сју-ба сећања* заслужује пуну аналитичку пажњу, усвајање појединих решења у састављању могуће историје српских песничких поетика, а, такође, неизбежно, и полемички одговор и умесну корекцију, тамо где је то потребно.

Поетичка самосвест инхерентна модерној српској поезији досегла је, за сада, свој врх (апогеј) у кругу неосимболиста, делатном у другој поло-

¹⁰ Стеван Раичковић, „Мит о поезији”, у: *Дневник о поезији*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, СКЗ, 1998, стр. 64–70.

¹¹ Миодраг Павловић, *Антологија српској песничтва*, Београд: СКЗ, 1978.

¹² Миодраг Павловић, *Поетика модерној*, Београд: Графос, 1978.

вини XX века. Скуп снажних, остварених и вишеструко потврђених, утицајних песничких индивидуалности (Бранко Миљковић¹³, Иван В. Лалић¹⁴, Бора Радовић¹⁵, Јован Христић¹⁶, Милован Данојлић¹⁷ и, уз њих, Бранислав Петровић¹⁸ и Александар Ристовић), сваки са својим прегнантно изреченим, обавезујућим поетичким ставовима, актуализовао је традицијом успостављено *начело комплементарности*. Сви поменути песници писали су стихове на фону културе, активирајући многа поља културно-историјске меморије, почев од древних митова и античких времена, преко средњег века и Византије, до модерног света и савремености. Српски неосимболисти су, одреда, песници оптимално примењене, однеговане поетске технике (напоредност слободног и везаног стиха), песници палимпсеста, *јесници за јеснице*, уједно, уз баштињење слојева александријске, освешћене, суптилне културе, заинтересовани и за доба у којем живе и за њему својствена егзистенцијална стања и облике. Уза снажно поштовање српске песничке традиције, и уз непрестано позивање на њу (о чему сведоче и огледи о претходницима и сапутницима о којима су писали, укључујући и интертекстуалне одзиве у стиховима), српски неосимболисти обликовали су, појединачно и скупно, упечатљиво очуђен, мисаоно богат поглед на свет узглобљен између свакодневља и оностраности, у сагласју за најинвентивнијим и најутицајнијим доприносима светске/европске поезије.

Као и у другим радовима насталим са намером да пружи преглед одговарајућих појава и питања у временском следу, и нацрт могуће историје српских песничких поетика, када је реч о савремености, треба да остане отворен. У нашем добу *начело различитости*, уз непрестано притицање нових изражајних могућности песничког језика и њима сагласних поетичких образложења, постојано траје. С ризиком неминовног поједностављивања, јер се различите концепције непрестано „боре за превласт”, у савременој српској поезији уочава се постојање неколико засебних токова, праћених одговарајућом критичком, а у мањој мери и читалачком рецепцијом. Рекло би се да је то књижевноисторијска нужност: стваралачки приноси нових

¹³ Бранко Миљковић, *Сабрана дела* (књига 4 – поглавље „О песничкој уметности”), Ниш: Градина, 1972. (приредио Сава Пенчић)

¹⁴ Иван В. Лалић, „Критика и дело”, у: *Критика и дело*, Београд: Нолит, 1971, стр. 9–27.

¹⁵ Борислав Радовић, „Поезија и неизрециво”, „Митологеме за личну употребу”, у: *Понешто о јесницима и о јоезији*, Београд: Чигоја штампа, 2016, стр. 81–86 и 118–128 (уредио Милутин Петровић).

¹⁶ Јован Христић, *Поезија и критика јоезије*, Нови Сад: Матица српска, 1957; *Поезија и филозофија*, Нови Сад: Матица српска, 1964.

¹⁷ Милован Данојлић, *Песници*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007.

¹⁸ Бранислав Петровић, *Не убијти јишицу грозда*, Београд: Службени гласник, 2018. (приредио Миодраг Раичевић)

аутора увек се по вредности пореде са делима потврђених, најзначајнијих песника традиције, јер су та дела свакад и свукуд мера ствари, оних које јесу да јесу, и оних које нису да нису. У данашњој српској поезији успостављен је неомеђен, жив, нехијерархичан стваралачки контекст у којем симултано трају процеси *реинтерпретације* и *ревијализације традиције* (Љубомир Симовић¹⁹, Матија Бећковић, Милосав Тешић²⁰, Ђорђо Сладоје и др.), и *разноликој искушавања моћи језика*, од неоавангарде до веризма и чистог лиризма (Милутин Петровић, Војислав Деспотов²¹, Мирослав Максимовић²², Новица Тадић и др.). Занимљиво је, донекле и парадоксално, да у постмодерним временима, потпуно неочекивано, опада ниво поетичке експликативности; више је, наиме, песника који не пишу о поезији од оних који су заинтересовани и за такав вид деловања у песничким просторима.

У закључку, који би из низа претходно описаних својстава и наговештених хипотеза требало да прерасте у аргументовану и стабилну студију, треба поновити да континуитет (испољавања) песничких поетика у различитим видовима неспорно чини једну од магистрала или вертикала српске књижевности. Та вертикала, збирно узев, почива на дисконтинуалној, а опет складној смени различитих, узајамно надопуњујућих, реализованих стваралачких концепција. Историја српске модерне поезије протицала је и даље се одвија у трајном знаку врло динамичне промене, односно непредвидљивог, парадоксалног језичко-мисаоног кретања уназад као услова без којег се не може у кретању унапред. То и такво незауостављиво хрђење, по сили културе али и објаве индивидуалних стваралачких дарова, мотивисано поривом освајања нових изражајних, како формалних, тако и сазнајних језичких могућности, и у крајњем збиру, описа и разумевања света у естетском виду, из перспективе поетске језичке уметности, радом времена, а и сада, из дана у дан, потврђује, поетском и поетичком снагом, свој далекосежни, општеважећи културни значај. Тамо где нема поезије, мало је било чега другог.

¹⁹ Љубомир Симовић, *Дуило дно*, Београд: Стубови културе, 2001.

²⁰ Милосав Тешић, *Есеји и сличне радње* (поглавље „Пртљаг”), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.

²¹ Војислав Деспотов, *Врућ њас и дрући есеји*, Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, 2003. (приредио Гојко Божовић)

²² Мирослав Максимовић, Бошко Мијатовић, *Поезија, њржишће, држава*, Београд: Службени гласник, 2009; Мирослав Максимовић, *Скривени њосао*, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 2014.

Mihajlo Pantić

AN OUTLINE OF THE HISTORY OF THE POETICS OF SERBIAN POETRY

S u m m a r y

The paper offers an outline of the history of the poetics of Serbian poetry. It initially focuses on poetic self-awareness as a defining characteristic of modern poetry, and then on different types of relations among poetic conceptions emerging in different periods/styles in the history of Serbian literature, and finally, it provides the description of their characteristics, which leads to the conclusion that a dynamic polylogue among different forms of poetry writing in the Serbian language constitutes one of the key paths/verticals in the history of Serbian literature.

